

Hasan KIKIĆ

Duša

(pripovijetka)

Umro je Haso Mustafić. Smrt se uvukla u Mustafića kuću tako neopaženo da je niko nije ni primijetio. Uvukla se, dotakla se Hase Mustafića, i Haso je umro. Izašla duša iz njega i otišla kroz šljivike, kroz izbeharale šljivove krošnje, kroz oblake mirisa. Otišla duša, a niko nije vidio ni kad je otišla. A kad je prije tri godine, onomlani, umro kadija Šaćiragić, vidjeli su kako je njegova duša otišla. Ali-hodža je lijepo vidio na svoje oči kako se digla od kadije Sadik-efendije Šaćiragića, obišla tri puta po sobi, soba zamirisala dženetskim miruhom, a onda izišla kroz prozor. Duša je duša. Dušu je dao dragi bog, Allah dželle šanuhu, on je dao, on je imao pravo i uzeti. A bila je duša toga Sadik-efendije Šaćiragića, našeg kadije, kako ju je svojim očima Ali-hodža vidio, nalik na pčelu. Prava pravcata pčela, božije davanje, samo sva žuta kao žuti dukat, i miriše, božije davanje, kao dženetski miruh. A dušu Hase Mustafića, školskog poslužitelja i općinskog smetljar, niko nije vidio. I niko nije čuo miris njezin. Božije davanje. Kako bog daje, onako i uzme. Ima duša koje i ne mirišu, kaže Ali-hodža. To je božije davanje. "Niko ne zna gdje je bogu zgriješio. Haso Mustafić je, doduše, bio dobar čovjek, pošten, štono kažu, nije muhe zgnječio nikad, a klanjao je pet puta na dan ko svaki pravi Turčin-mumin-muslim. A kad dragi bog hoće, u dženet dospije i onaj koji nikad nije klanjao. Eto, bio ti je neki beg-efendija Mehmed-beg. Nije htio nikad klanjati. Pio je i rakiju. I vino, kažu, kršteno vino. I kažu kurvao se po bircuzima sa kelnericama. Ali, davao je sirotinji! Davao je i šakom i kapom. A

bog dragi je upravo i stvorio sirotinju da se ima kome udijeliti. Eto, griješi beg-efendija kao najgori vlah, griješi cijelog svog života, ali dijeli sirotinji, i grijeh ode kao da si ga rukom odnio - jah, božije davanje", slegne Ali-hodža ramenima, "i sirotinja ti je eto kod boga dželle šanuhu pribрана. Blago sirotinji kad dragi Allah ... eto, ovaj Haso ..."

Ali-hodža ne dovrši. Haso Mustafić je ležao mrtav, tanak i istegnut, pod bijelim novim čaršafom na istom onom mjestu gdje je ležao i prije smrti. Mala petrolejska svjetiljka cvrčala je na duvaru, i u sobi se osjećao težak vonj nesagorenog petroleuma. Umro je čovjek, i sada sjede tu pored njega mrtvog, noć je, u dvorištu je negdje zalepetao pijevac krilima i zakukuriknuo, i taj se kukurik uvukao kroz zatvoren prozor u sobu. Kroz taj zatvoreni prozor noćas je ušla u sobu i Hasina duša, i svi što tu sjede oko mrtvog Hase Mustafića znaju da je ona unišla i da je među njima, jer se duša vraća ravno sedam noći u kuću. Vraća se i hoda između ljudi. Osim duše hodaju još i meleći (anđeli). A ima mrtvacu oko kojih hodaju i đavoli, onamo-oni, ne bilo ih!

Ali-hodža premeće tespih (brojanicu) kroz prste i hitro miče usnama. Hasin Huso sjedi niže nogu mrtvog Hase, premeće i on jedan tespih i tupo, ukočen gleda u mrtvog oca. Zapleću se po Husinom mozgu čudni konci i nigdje im kraja. Huso zna otprilike od čega je došlo do tog zaplitanja po njegovom mozgu, ali mu se čini da pored toga što on zna ima još nešto, a on to nešto može uhvatiti. Eto, on je znao dane i dane ne zaviriti u očevu sobu u kojoj je otac ležao, bilo mu je nekako svejedno što on boluje, zapravo on je držao da bi bilo bolje da otac umre, jer je star i jer ne može uopće više ništa ni raditi, a puno jede, a, evo sada kad je otac umro, nje-

mu se nešto stvrdlo tu u dušniku i davi ga i goni mu na oči krupne, slane, vrole suze... I eto, Huso bi sad zapravo volio da otac nije umro, volio bi da je živio bar još dvadeset godina...

"Kako bi to bilo kad bih ja mogao izmoliti u boga da mu se duša povрати", mislio je Huso proturajući zrna tespiha kroz prste, "kako bi to bilo..." vrzlo mu se po glavi cijelu večer i, evo, još mu se vrze i on miče usnama. A tamo za tim "kako bi to bilo" osjeća Huso Hasin da mu je u mozgu zapleteno nešto kao zapleten smotak konaca, njemu se čini - crnih konaca. Čovjek se nekad tako posve promijeni. Dode nešto i čovjek se promijeni. I misli drugačije misli od onih svakodnevnih. Drugačije i nekakve nepoznate, teške. Teško im se u kraj ulazi.

A uz takve misli, uz takve teške nepoznate misli, uz taj smotak crnih zamršanih konaca, Husu Mustafića, sina mrtvog Hase, koji tu leži odmah do njegovog koljena, obuzima i neko čudno osjećanje. Također nepoznato i teško. Od njega Husi dolazi na časove tako te mu se čini kao da uz njegovu nutrinu nešto puže, trnci obuzmu sve zakutke njegove nutrine i on pomisli: kao da duša izlazi... A kako li duša izlazi? Kako li se ona iščupa iz tijela? - pita nešto u Husi.

Ali-hodža se nakašlje:

"Bila ti je neka Miralemovica, tamo u Rahiću. I sve iskala od boga da vidi dženet i džehenem. I da vidi gdje li joj to leži otac a gdje mati. Što molila, to izmolila. Jedne noći usnije ona i dženet i džehenem. Jah, biva, zaboravio sam ti kazati da su joj otac i mati bili plaho vjerski islamski ljudi. I biva ona je mislila i hesabila da će obadvoje vidjeti u dženetu. Kad jok! Mati u dženetu, a otac u džehenemu. Gori. „Ja, dragi moj, slat-

ki otac, a šta ti toliko bogu dragom zgriješi?" „E, veli joj on, rekao sam jedanput svome ocu: neću! a jedanput materi. Nisu mi, veli, halalili (oprostili) kad su umirali." "

Huso pogleda u Ali-hodžu i upita še:

"A jesu li u oca te Miralemovice vidjeli dušu kad je izišla?"

"Držim da nisu" - odgovori Ali-hodža bez razmišljanja.

"A u matere njezine?"

"Držim da jesu" - odgovori Ali-hodža opet bez razmišljanja.

Na vratima zagreba mačka. Jedna žena ustane ćutke, priđe vratima i udari nekoliko puta šakom po njima:

Ne bilo te!

Ali-hodža se opet nakašlje:

"Kad je bog dragi stvarao dunjaluk (svijet), on je najprije stvorio Adem-pejgambera. Načinio ga je od blata, od ilovog brata. Tako načinjen od blata ležao je Adem-pejgamber četrdeset godina. A jednog dana došao je šejtan (đavo) i unišao Adem-pejgamberu na usta, a izašao, s oproštenjem govoreći, na debelo meso. Šejtan ti se u svašta može pretvoriti. A najviše u mačku. Zato, biva, mrtvacu treba čuvati od mačke."

Svi su šutjeli.

Onda je Huso poluglasno, kao ustežući se, rekao:

"Otac je volio mačku. To je naša mačka. Spavala je uvijek s ocem, pod njegovim jorganom."

"Jah" - sjeti se Ali-hodža - "ne završih ja ono o Miralemovici. Onda ti ona upita svoga oca: „A, dragi otac, kaži ti meni kad ću ja umrijeti i gdje će mene zapasti: u dženetu ili džehenemu?"

„Umrijet ćeš“, veli on, „ravno kroz deset godina. A ako se budeš dragom bogu molila kako spada da se moliš, onda ćeš u dženet: a ja sam ti, veli joj on dalje, sve halalio.“

„I nama je otac svima halalio“ - rekne Huso više za se. „I rekao je da učimo i da klanjamo.“

„I ta ti Miralemovica lijepo počne klanjati. Iz dana u dan. Nikad jednog vakta nije propustila. A kad se navršilo dest godina - ona ti lijepo otišla onaj dan oko podne u sobu, prostrla serdžadu, klanjala, legla i umrla.“ Ali-hodža završi i pogleda okolo po sobi.

„A duša, Ali-hodža? Jesu li vidjeli njezinu dušu kad je izišla?“ - upita Huso podigavši glavu.

„Držim da jesu. Držim podsigurno da jesu“ - odgovori Ali-hodža i hitro počne prebrajati zrna na tespihu i micati usnama.

Na dvorištu neko otvori vrata i ona zaškripe. Poslije toga po kaldrimi zastružu potkove od cipela.

„Neko dolazi“ - rekne jedna žena.

„Pazi da mačka ne unide s tobom!“ - vikne Ali-hodža.

Huso ustane i čeka kod vrata.

Ude Suljo Sečić. Stari Hasin jaran. Ude tiho i polako kao sablast da je ušla. Stane odmah kod vrata i gleda u Hasu. Onda polako stopu po stopu pođe prema mrtvacu. Kad je došao do njega, čučne. Zatim gleda dugo u bijeli čaršaf, onda ga otkrije i zaplače. Nijemo zaplače. Poslije toga potraži jedan tespih i sjedne do Ali-hodže:

„Umrije nam Haso“ - rekne spustivši glavu.

„Umrije, jah!“ - odgovore mu.

„Umiru moji jarani“ - rekne Suljo teško i žalostivo - „bliži se i meni. Lego sam, pa nikako sna. Okreni se, prevrni, ne ide. Mislio sam doći sutra, a sve me goni da idem noćas. I dignem se.“

Svi su šutjeli. U svjetiljci je cvrčao fitilj i po sobi se širio neugodan vonj nesagorenog petroleuma. Mačka je opet grebala na vratima, i ona ista žena je ustala i opet prišla vratima i udarila po njima šakom nekoliko puta, rekavši ljutito:

„Ne bilo te!“

„Što ti je čovjek. Bude i prode. Juče eto pušio duhan, a sad? Duša se iseli iz čovjeka kao da je pod kiriju stanovala u njemu. Ostane čovjek mrtvac. Prazna kuća. Tijelo ti ljudsko dođe kao neka haljinka. Dok je oblače, ona stoji, kad u njoj nema ništa, ona se skljoka. Sve ti ima svoju ujdurmu, svoj uređaj, svoj propis. A najzamršeniji ti je propis oko čovjeka. I kad je živ i kad je mrtav.“ Suljo Sečić je govorio tiho, nabrajajući, kao da smišlja nešto što je ranije jedanput mislio, pa se sada, ponovo smišljajući, dosjeća. Onda je prestao govoriti i naporno se zakašljao, stiskajući objema rukama uska staračka prsa. Jabučica je pri tome naglo uzlijetala negdje pod plosnatu bradu Sulje Sečića i činilo se kao da ona tu gore pod bradom udara u nešto od čega se odbija i naglo slijeće niz dušnik.

„Sipnja. Hasina bolest. Naša, težačka“ - zatomivši kašalj, progovri Suljo.

„Jest“ - odgovori Huso - „ima ih puno sa sipnjom. Kašlješ, kašlješ, i zadavi te.“

„Duša se izvuče ispod kašlja“ - doda jedna žena.

"Ljudi su ti podijeljeni na razne sorte. Jedan tavan, a sorti nekoliko. Mi smo ti od jedne sorte. Kakav život, takva smrt. U Hase se sigurno nije duša pretvorila u žutu pčelu?" - upita iznenađeno gledajući čas u Ali-hodžu, čas u Husu.

Njih dvojica se takođe zgledaju. Huso je čekao da Ali-hodža odgovori, a Ali-hodža je mislio da li će Huso odgovoriti. Pošto Huso ne dočeka Ali-hodžin odgovor, izvuče nogu ispod sebe, opruži je i, kad u zglobovima zapuca, reče:

"Utrnula mi noga!"

"Ko bi sve te konce znao razmrsiti" - nadoveže Suljo nakon stanke. „Ima tih učevnih glava, ljudi sa školama i sa velikim službama, pa ti slabo znaju od ovoga štogod kazati. Pitao sam jedanput Osman-begovog sina, onog što je učio u Carigradu, Emin-bega. Pitao sam ga: eto ti, kažem, učio najviše škole što ih ima. Učiš, kažem, sa sultanovom dječom i sa pašićima i sa vezirovićima, pa šta kažu tamo u tim školama? Ima li duša u čovjeku ili nema? Kažu, veli on, da ima. Dobro, ima, velim i ja njemu. I ja kažem, beže, da ima duša! Ali ima li duša krila? To ti meni reci? To ne kažu, veli on, a more biti, kaže, i da ima. E, eto ti sad, pa razmrsi ti to, Ali-hodža...!"

"A - a, ima duša u čovjeku, ima... i i ...ima krila!" - odreže Ali-hodža oštro i gotovo ljutito.

Suljo Sečić se ponovo i naporno zakašlje.

"I vraća se u kuću ravno sedam noći!" - nastavi Ali-hodža.

"A sedmu noć mrtvacu pucaju oči. To je najteža noć! Duša u kući, a mrtvac u grobu... i oči pucaju i iscure" - razvlačeći surovim vukodlačkim šapatom završi Ali-hodža.

Jedna žena zacvokoće zubima.

Mačka opet zagrebe na vratima. Ovaj puta ne ustane niko da lupa u vrata. Ali-hodža, kad vidje da se niko ne diže, isturi se naprijed kao da će ustati i dreknu:

"Piss, beštijo jedna!"

Poslije toga nastade tajac. Mrtva tišina, i kroz tu mrtvu tišinu hoda duša Hase Mustafića. Svi osjećaju da ona hoda između njih, čini im se kao da se za njom pomiče zrak. Eno je sada između dolapa i sehare, eno sad prođe pored Ali-hodže, jer je Ali-hodža podigao oči prema šišetu - svi su vidjeli. Sad je negdje kod furune spala jedna trijeska. Sad je kod vrata, jer je nešto puklo u dovratku.

Hoda kao čovjek, pomisli Huso. Lampa zapucketa i plameni jezičac zatra. Sad je kod lampe. Dignu svi glave. I svi gledaju za dušom. Sve se oči povode za njenim šumom, svi osjećaju njen šum, svi čute kako se zrak miče, kako ih to pomicanje zraka gladi po licu.

Pukne nešto u prozoru.

Morebiti da odlazi - pomisle i gledaju u prozor.

Suljo Sečić se zakašlje teško i suho. Činilo se da od toga suhog sipljivog kašlja škripe sve kosti u Sulji Sečiću.

A duša Hase Mustafića je još dugo hodala po sobi, nečujno i nevidljivo. Svi su znali kud ona hoda, svi su taj njen hod osjećali, jer od njega je treperilo svjetlo u svjetiljci, od njega je pukla podnica kod furune i škripnuo kapak na dolapu.

Ali-hodža je hitro prebirao po tespihu, i protiskivao duguljaste crvene bopke kroz prste i hitro micao usnama, te je izgledalo kao da one dršću i kao da će Ali-hodža evo ovaj čas zacvokotati zubima.

Duša, opet se proturalo kroz zamršeno mrko klupko u Husinom mozgu ono nerazgovijetno, proturalo se i izgovaralo negdje u Husinojnutrini: duša, duša ...I Huso je čutio neku čudnu prazninu u sebi, prazninu od koje ga je počinjalo da hladi oko srca. On je tupo piljio u bijeli čaršaf na mrtvom ocu, dugo i tupo, i ne misleći ništa, obuzet tim hlađenjem oko srca i tom hladnom prazninom u svojoj nutrini.

Na sobi se otvore vrata i škripnu. Sve se glave u sobi pokrenu. Uđe Hasinica s pogačem u ruci.

"Svi smo gladni. Ne jede se od prošle noći. Pometnija u kući. Ja evo mijesila i ispekla" - nabroji i sjede uz furunu, i poče razlamati pogaču na komade.

"A kad ti izađe?" - upita neko.

Pogača se pušila.

"Sad će svanuti" - odgovori Hasinica.

"Otišla je" - progovori Ali-hodža - "duša... Pred svanuće, duše se vraćaju otkud su i došle ... na Onaj Svijet."

Uzme komad pogače i počne jesti.

"M i s l i m nešto" - javi se Suljo žvačući, "mislim sve nešto kako ti čovjek nije ništa. Crvić. Staneš na crvića, zgnječiš ga, nema ga. Čovjek umre, zakopaju ga, istrune... a duša..."

U komšiluku su pjevala dva pijevca, odgovarajući jedan drugom nejprije lepetom krila, a onda kukurikom! Osjećalo se da za prozorom, u baščama i u dvorištima niče jutro. Proljetno jutro, puno rose i behara.

"Računam" - progovri Suljo ponovo - "da neće vidjeti ni moju dušu kad bude izlazila."

Niko ništa ne odgovori.

Poslije toga se Ali-hodža diže i reče:

"Eh, ja odoh. Doći ću oko podne."

Onda se diže Suljo Sečić. Polako i teško, odupirući se pesnicama o pod. Pride Hasi, otkri mu lice i dugo ga gledaše. Zatim ga pokri i polako, kao da ide na prstima, dođe do vrata, polako ih odškrinu i polako za sobom pritvori. Zatim se čuše potkove sa njegovih cipela kako stružu po dvorišnoj kaldrmi i čuše se dvorišna vrata.

Huso se digne, protegne se i po njemu zapuca, a zatim pride furuni i prisloni se uz nju.

"Kad čovjek pomisli, ohladi se," reknepislanjajući se.

